

14 februari 1986

Geachte docent/belangstellende,

Wellicht wat later dan u van ons gewend bent, ontvangt u hierbij de informatie over het nieuwe schoolproject van het Centraal Museum. De titel ervan is: Een geordende tentoonstelling.

Als thema is gekozen voor orde en regelmaat in de door de mens gemaakte omgeving. Op basis van het door E.H. Gombrich geschreven boek The sense of order: a study in the psychology of the decorative arts, Oxford 1979, gaan we in op het waarnemen en maken van decoraties, ornamenten en patronen. Het gaat dus over de structuur van een tegelvloer, de strepen en bloemen op het behang en de gordijnen en over de leeuwekoppen onder het tafelblad. Aan al die voorbeelden van decoratieve kunst besteden we in het algemeen maar weinig aandacht. We hopen met dit project duidelijk te kunnen maken dat het heel boeiend kan zijn er eens wat langer bij stil te staan. De algemene doelstelling luidt: de bezoeker/leerling heeft oog voor de mate waarin zijn omgeving geordend (respectievelijk ongeordend) is en onderkent dat er aan die ordening wetmatigheden ten grondslag liggen. Zijn aandacht gaat in het bijzonder uit naar het verschijnsel ordening in de decoratieve kunst.

De schoolprojecten van het Centraal Museum zijn bedoeld voor alle vormen van onderwijs na de basisschool. Dat is een heel brede doelgroep waarvoor geen pakket op maat te maken is. Wij rekenen er dan ook op dat u het ter beschikking staande materiaal introduceert, begeleidt en/of bewerkt, al naar gelang het niveau en de interesse van uw leerlingen. Wij zijn overigens van mening, dat dit project in principe geschikt is voor uiteenlopende onderwijstypen en-niveaus.

EEN GEORDENDE TENTOONSTELLING bestaat uit de volgende onderdelen:

A Het leerlingenboekje; dit boekje behandelt het onderwerp van de tentoonstelling op een middelmatig moeilijk (of makkelijk) niveau en is dus per definitie niet zonder meer geschikt voor alle leerlingengroepen. Daarom is het belangrijk dat u van te voren het niveau van het boekje inschat en dat u, indien nodig, uw leerlingen begeleidt bij het lezen. Omdat wij beseffen dat er in het onderwijs steeds minder tijd beschikbaar is om af te wijken van het officiële programma, hebben wij het boekje minder uitgebreid gemaakt dan u van ons gewend bent, door ons te beperken tot zo concreet mogelijke informatie.

R03388

BIBLIOTHEEK
CENTRAAL MUSEUM

- B De gebruikelijke, meer algemene benadering van het onderwerp is nu vervat in een inleidend band-diaprogramma op de tentoonstelling. Dit programma duurt ongeveer 10 minuten. Het programma maakt duidelijk in welke overvloed ordening in onze omgeving aanwezig is. Er wordt nader ingegaan op het waarnemen van regelmaat tegenover verstoringen van die regelmaat. Daarbij spelen de begrippen redundantie en informatie een belangrijke rol.
- C De tentoonstelling; hier worden de in het leerlingenboekje behandelde onderwerpen aanschouwelijk voorgesteld. Daarbij gaat het om het maken van patronen en decoraties. Met behulp van diverse interactieve media wordt verduidelijkt op welke manieren geordende patronen ontstaan, van relatief eenvoudig tot uiterst ingewikkeld. De directe confrontatie met kunstwerken is op de tentoonstelling zelf beperkt en vindt voornamelijk plaats in de stijlkamers van het museum. Ook is er een directe relatie met de afdelingen kunstnijverheid en mode, kostuums.
- D De vragentocht; ter afsluiting van het museumbezoek is een vragen- en opdrachtenlijst gemaakt die de deelnemers aan het project door de zes stijlkamers van het museum voert. De bedoeling is dat hier het inmiddels geleerde in de praktijk wordt gebracht.
- Doelstellingen tentoonstellingsgedeelte en vragentocht:
1. De bezoeker kan de algemene principes die ten grondslag liggen aan het maken van decoraties herkennen en benoemen.
 2. De bezoeker kan deze algemene principes in een concreet patroon onderkennen en kan er een analyse van geven in termen van de besproken ordeningsstructuren en -elementen.
 3. De bezoeker is er zich van bewust dat het maakproces van decoraties niet aan een strikt hiërarchisch regelsysteem is onderworpen, maar ontstaat uit een combinatie en interactie van verschillende methoden.
- N.B.: mocht u uw leerlingen willen laten werken met deze vragenlijst (of een aangepaste, zelfgemaakte) dan moeten wij u wel dringend verzoeken er op toe te zien dat voor de invulling gebruik wordt gemaakt van een potlood. Dit in verband met het risico van beschadiging van kunstwerken.
- E De instructiebijeenkomsten; op deze bijeenkomsten, bedoeld voor docenten, kunnen wij met u rechtstreeks van gedachten wisselen over het project en de tentoonstelling.

PRAKTISCHE PUNTEN

Data en tijden:

De tentoonstelling is te bezoeken vanaf 15 februari 1986 t/m 28 december 1986.
De openingstijden van het museum zijn:
di. t/m za. - 10.00 - 17.00 uur
zon- en fstd. - 14.00 - 17.00 uur
maandags gesloten

De INSTRUCTIEBIJEENKOMSTEN vinden plaats op donderdagmiddag 6 maart, vrijdagmiddag 7 maart (beide middagen van 15.00 tot ca 16.30 uur) en op zaterdagochtend 8 maart (van 11.00 tot ca 12.30 uur).

Plaats:

De tentoonstelling is te zien in het Centraal Museum, Agnietenstraat 1, Utrecht. Hier worden ook de instructiebijeenkomsten gehouden. Het museum is te bereiken met buslijn 2, richting Kanaleneiland.

Kosten:

De toegang tot de tentoonstelling is gratis voor leerlingen in groepsverband en hun begeleiders. Overige bezoekers betalen f. 2,-- per persoon (f. 1,-- bij gebruikmaking van een museumkaart). De leerlingenboekjes kosten f. 1,-- voor leerlingen en docenten en f. 3,50 voor overige bezoekers.

Reserveren:

Groepsbezoek kan plaatsvinden vanaf 15 februari. Wanneer u met een groep wilt komen dient u, in uw eigen belang en dat van anderen, een afspraak te maken. U belt daartoe het Centraal Museum (030-315541) en vraagt naar Liesbeth de Haan. Haar deelt u mede wanneer u wilt komen en met hoeveel personen. Wanneer de gewenste tijd nog vrij is wordt uw bezoek genoteerd, is het tijdstip van uw voorkeur reeds besproken dan kunt u direct een andere datum en/of tijd vaststellen.

De leerlingenboekjes:

Voor alle leerlingen die de tentoonstelling bezoeken, kunnen tegen de gereduceerde prijs van f. 1,-- per stuk de leerlingenboekjes worden afgehaald bij het museum (verkoopafdeling). Als u de boekjes toegezonden wilt krijgen kan dat, maar dan moet u wel de verzendkosten betalen.

Het tentoonstellingsbezoek:

Het bezoek aan de tentoonstelling neemt afhankelijk van de interesse van de leerlingen, uw eigen inbreng e.d., inclusief de vragentocht door de Stijlkamers, ca 1½ uur in beslag. (Rondleidingen worden in principe niet gegeven omdat we denken dat u dat beter kunt dan wij. U kent uw leerlingen en bent op de hoogte van hun geestelijke bagage). Verder hebben wij ons best gedaan om door middel van tekstborden en bijschriften het tentoongestelde zoveel mogelijk te verklaren en toe te lichten. Gezien de beperkte ruimte in de tentoonstellingszaal is het raadzaam om groepen met meer dan 30 leerlingen te splitsen.

Voor meer informatie kunt u ons altijd bellen (030-315541).

Hans Schopping

Ludger Smit

medewerkers afdeling educatie

BESCHRIJVING VAN DE TENTOONSTELLING

De tentoonstelling bestaat uit acht eenheden. Deze beschrijving van de tentoonstelling is samengesteld aan de hand van de tekstborden. Na elke "gebruiksaanwijzing" geven we tussen haakjes een korte beschrijving van de feitelijke opstelling. Wat de illustraties betreft zijn er telkens drie categorieën: foto's van voorwerpen uit de collectie Centraal Museum, foto's van voorwerpen die buiten, op straat te vinden zijn en foto's uit Gombrich, The sense of order en andere relevante literatuur.

N.B.: Wij raden u aan de groep of klas na het bekijken van het diaprogramma op te delen in kleinere groepjes van 3 à 4 leerlingen. Deze groepjes kunnen de verschillende onderdelen van de tentoonstelling in willekeurige volgorde aflopen. Diezelfde groepjes kunnen naderhand ook de opdrachten en vragen in de Stijlkamers uitvoeren.

Element en structuur

Patronen komen tot stand door de herhaling van een of meer elementen. Dat gebeurt niet willekeurig, maar op basis van een structuur: een aantal regels die bepalen hoe de elementen worden herhaald. Die regels zijn translatie, rotatie en spiegeling. Deze computer maakt patronen met elementen als cirkel, vierkant en driehoek door middel van translatie en rotatie. Spiegeling wordt verklaard door een schematische tekening.

Gebruiksaanwijzing:

Voor het bedienen van de computer zijn slechts 6 toetsen nodig: de spatiebalk en de cijfertoetsen 1 t/m 5. Na 5 minuten begint het programma van voren af aan.

(Twee Philips MSX computers, twee beeldschermen. Een tekstbord met een gebruiksaanwijzing en foto's ter illustratie van de begrippen translatie, rotatie en spiegeling.)

Omkaderen en invullen

Het maken van decoraties gaat stapsgewijs. Vaak wordt begonnen met het omkaderen: het verdelen van een vlak in kleinere eenheden. Daarop volgt het invullen: het nader accentueren van het basispatroon en het aanbrengen van versieringen van ondergeschikt belang.

Gebruiksaanwijzing:

Met de afstandsbediening kunnen de dia's in de twee projectoren worden gewisseld. In de linker projector zitten kaders. In de rechter projector zitten vulsels. Het gaat erom passende of aangename combinaties te vinden.

(Twee projectoren, projectiescherm, bankje. Tekstbord met een gebruiksaanwijzing en 2 foto's ter illustratie van de begrippen omkaderen en invullen.)

Decoraties in soorten

Decoraties zijn er in alle soorten en maten. Om enige orde te krijgen in die grote hoeveelheid zijn onderverdelingen bedacht op grond van bepaalde eigenschappen. Enkele belangrijke eigenschappen staan vermeld op de zijpanelen. Zoals lineair = als lijn; geïsoleerd = los van elkaar;

repetierend = herhalend; vrijstaand = op een basis, niet omkaderd. Dit spel is gebaseerd op het gegeven dat vrijwel elke decoratie meer dan één eigenschap heeft.

Gebruiksaanwijzing:

Bij elk van de acht plaatjes op het middenpaneel past maar één omschrijving. Druk telkens op twee knoppen tegelijk. Als de omschrijving past bij het plaatje gaat de lamp branden. Dit spel is niet gemakkelijk. Bestudeer eerst goed de zijpanelen.

(Een variant op het bekende electrospeel. Een tekstbord met gebruiksaanwijzing. Twee panelen met plaatjes ter illustratie van de begrippen: geometrisch, symmetrisch, omkaderd, vrijstaand, vertakkend, uitstralend, roterend, lineair, enkelvoudig, samengesteld, geïsoleerd en repetierend.)

Decoratie, ornament, patroon

In de decoratieve of toegepaste kunsten onderscheiden we de begrippen decoratie, ornament en patroon. Decoratie betekent 'versiering' in de meest algemene zin. Het kan slaan op het geheel aan versieringen van een gebouw of kamer, of op onderdelen daarvan. Het begrip decoratie omvat de begrippen ornament en patroon. Een ornament is een 'siervorm' met een verbindende, de hoofdvorm ondersteunende functie. Bijvoorbeeld een leeuwepoot onder een tafelblad. Als een decoratie een zekere regelmaat vertoont spreken we van een patroon. Bijvoorbeeld een streepjespatroon op een jurk. Hier zijn enkele voorbeelden van decoratie, ornament en patroon uit de verzameling van het Centraal Museum opgesteld. In de stijl kamers en op de afdeling mode en kunstnijverheid is nog veel meer te zien.

(Een opstelling van vijf stoelen uit de 18de en 19de eeuw, vijf jurken uit de jaren twintig van deze eeuw, verschillende soorten ornament op bouwfragmenten. In totaal zo'n twintig stukken uit de collectie.)

Enkelvoudig en samengesteld

Het maken van decoraties gaat stapsgewijs. Een eenvoudig begin leidt tot een ingewikkeld eindresultaat door steeds verdergaande invulling. Vaak is goed te zien welk basispatroon het uitgangspunt vormde en welke versieringen daarna zijn aangebracht. We kunnen het maken van decoraties zo vergelijken met het samenstellen van een ritme door een drummer. De base-drum geeft het basisritme aan. Dit ritme wordt aangevuld en versierd met steeds meer andere instrumenten: hi-hat, snare-drum en tomtom.

Gebruiksaanwijzing:

Zet een koptelefoon op en druk de genummerde knoppen één voor één, in volgorde in.

(4 bandrecorders, 4 koptelefoons en een bedieningspaneel. Een tekstbord met gebruiksaanwijzing. Foto's ter illustratie van het verschijnsel 'toenemende of graduele ingewikkeldheid'.)

Vertakken en uitstralen

Bij bepaalde soorten decoratieve kunst vormen drager en decoratie één geheel, zoals in kantwerk en smeedwerk. De structuur wordt dan vaak bepaald door uitstralen of vertakken. Bij uitstralen verspreiden de elementen zich vanuit een middelpunt naar buiten. Denk maar aan de kringen die ontstaan als je een steen in het water gooit. Bij vertakken verspreiden de elementen zich vanuit een zijde, zoals de takken van een boom. Soms is het moeilijk vertakken en uitstralen van elkaar te onderscheiden. Beide methoden worden vaak met elkaar gecombineerd.

Gebruiksaanwijzing:

Op dit meubel wordt aan de hand van afbeeldingen een aantal vragen gesteld. Je kunt je antwoord controleren door onder de afbeeldingen te kijken.

(Een meubel met vier series luikjes aan de zijanten. Het betreft een toepassing van het lift-up systeem. Op de kast zelf staan de vragen bij de afbeeldingen die op scharnierende luikjes zijn geplakt. Onder die luikjes staan de antwoorden. Een tekstbord met gebruiksaanwijzing.)

Overeenkomst en verschil

Voor het maken van een regelmatig patroon moeten de elementen in tenminste één opzicht overeenkomen. Variatie kan worden bereikt door verschil aan te brengen in vorm, grootte of kleur. In de legpuzzel hiernaast is de vorm van elk element gelijk (de driehoeksvorm). Maar er is verschil in grootte (een kleine en een grote driehoek) en verschil in kleur (rood, blauw, geel en groen.)

Gebruiksaanwijzing:

Leg een patroon in één kleur, maar met verschil in grootte. Leg een patroon in verschillende kleuren, maar zonder verschil in grootte. Leg een patroon met verschil in grootte en kleur. Maak gebruik van de omkadering in negen vierkanten.

(Een puzzel van driehoeken in vier kleuren van 90 x 90 cm. Een tekstbord met gebruiksaanwijzing. Kleurenfoto's ter illustratie van het begrippenpaar overeenkomst en verschil.)

Verveling en verwarring

De ontwerper van decoratieve kunst stelt elementen samen tot patronen. Dat doet hij op basis van een bepaalde structuur. Het resultaat van zijn werk mag niet te regelmatig zijn. Dan zou het ons snel vervelen. Maar te veel variatie is ook niet goed. Daardoor zouden we in verwarring worden gebracht. Het valt niet mee om aan beide eisen te voldoen. Wat voor de één al gauw eentonig is, kan voor een ander nog te verwarrend zijn.

Gebruiksaanwijzing:

Deze afbeeldingen kun je heen en weer schuiven over een schaalverdeling. Helemaal links staat verwarring, rechts verveling. Bedenk per afbeelding hoe ingewikkeld en verwarrend deze is, of hoe saai en vervelend. Schuif dan de afbeelding op zijn plaats, tussen de uitersten in. Precies in het midden komen de afbeeldingen waarin, naar jouw idee, het onregelmatige en de regelmaat het beste in evenwicht zijn. Je kunt dit spel op twee manieren spelen: voor elke verticale baan mag maar één afbeelding staan; voor elke verticale baan mag meer dan één afbeelding staan. Probeer je keuze zo goed mogelijk aan de anderen uit te leggen.

(Een bord van 180 x 180 cm met zeven afbeeldingen van patronen die ten opzichte van zeven verticale banen verschoven kunnen worden.)

Een geordende vragentocht

Als het goed is, weet je nu meer over hoe decoraties worden gemaakt en waarmee decoraties worden gemaakt. Hoe? Door een bepaalde structuur te gebruiken, bijvoorbeeld omkaderen en invullen of vertakken en uitstralen. En door gebruik te maken van translatie, rotatie en spiegeling. Waarmee? Met behulp van bepaalde elementen, zoals geometrische of natuurlijke, met elementen die in kleur of grootte verschillen, etc. Met al die kennis zal het niet te moeilijk zijn om vragen te beantwoorden over decoratieve kunst. Probeer het maar eens aan de hand van deze vragenlijst die je meeneemt op een afwisselende speurtocht door de Stijlkamers van het museum.

(Een vragenlijst is hierbij ingesloten. Natuurlijk kunt u deze verder aanpassen aan uw eigen wensen en het niveau van uw leerlingen.)

